

GUNNEL FORSBERG

Rum med utsikter – modulationer på ett grundtema

Rumsbegreppet betyder mycket mer än ta plats. Den brittiska kulturgeografen Gillian Rose uppmanar oss att utmana den maskulinistiska geografin som stängt rummet med sina grandiosa ambitioner. En könsanalyserande samhällsgeografi öppnar rummet genom att visa att det finns olika sätt att förstå rummet, platsen och landskapet. Rummet blir på så vis mångtydigt och paradoxalt - inte entydigt och homogent.

Tiden och rummet är oupplösligt förenade. Rummet är så självklart för oss.¹ Vi kan helt enkelt inte befinna oss ingenstans. Men rummet kan samtidigt vara som ett fångelse i ett manligt territorium. Rummet kan vara själva fienden som objektiverar och pacificerar oss. Gillian Rose menar att många kvinnor har en önskan om att träda ut ur rummet och finna en plats någon annanstans. En dröm om en plats som inte är könsmärkt och sexistisk. Hon går till och med så långt att hon spekulerar i om sjukdomen anorexia är ett uttryck för en önskan om att ta så liten plats som möjligt.

Vi är tidens fångar. Vi kan både se och höra att tiden går och vi har instrument för att mäta exakt hur fort och på vilket sätt det sker. Går vi ur tiden gör vi inget mer sedan. I motsats till tiden har rummet traditionellt stått för det passiva, eviga – och feminina. Detta perspektiv exemplifieras av följande avslutande strofer ur dikten *Som kartan* av Lars Forsell:²

Under mig ligger du
Som kartan i mitt pojkrum
Som väckte obeskrivlig lust efter resor
Under mig ligger du
Under mig under
Så att jag säkert vet att du finns
Under mig som kartan
Som väckte en så outsläckt lust
Jag kan se kartografen
Varligt teckna en kust
Och minnas och glömma fradgan

Rummet ligger utsträckt i väntan på att tas i besittning. Rummet är något man kan äga och kontrollera. Rummet är oändligt tålmodigt. Men inom den moderna samhällsgeografin börjar detta synsätt överges. I dess ställe träder fram ett rum som är lika dynamiskt, aktivt och föränderligt som tiden.

Marginalitet, utanförskap, periferi....

I presentationen av temanumret om rummet i Kvinnovetenskaplig Tidskrift nr 2-3 1995 tillskrivs tiden "den viktigaste referensramen för de flesta" medan rummet beskrivs som ett "begränsat område" (sid 1). Men det är inte bara historien som utgjort en viktig referensram, det har också rummet. Den rumsliga – platsbundna – identiteten är lika betydelsefull som den historiska. Det är inte riktigt sant att vi alla "lever i det stora samtidiga rummet där inget är nytt under solen" (ibid).

Det är inte en tillfällighet att kvinnoforskare inom olika discipliner ofta använder rumsliga bestämningar som marginalitet, utanförskap, periferi och avstånd för att beskriva kvinnors position på arbetsmarknaden och i samhällslivet. Det är helt enkelt ett uttryck för rummets betydelse. Att vara i centrum är att ta rummet i besittning, att utgöra normen och att ha makt.

Men rummet har också en mer direkt betydelse. Vi identifierar oss till exempel inte enbart utifrån vid vilket tidpunkt vi växte upp, utan också utifrån i vilken ort och i vilket land.

Linda Västrik, *Stockholmsgator*, 1996.

Då talar jag om rummet med den brittiska geografen Doreen Masseys ord.¹ Hon beskriver rummet som en social konstruktion. Det viktiga med rummet i den meningen är inte det fysiska rummet i sig utan de sociala relationer som ger sig tillkänna som rumsliga mönster.⁴ Relationerna mellan könen är inte universella. De är inte ens nationella. De formas i det vardagliga mötet mellan kvinnor och män på olika platser. Verkligheten utspelar sig i rummet, likaväl som i tiden. Tid och rum kan alltså inte separeras. Vi lever i ett tidsrum med såväl historiska som geografiska begränsningar och barriärer. Detta tids-rumperspektiv har ut-

vecklats av bland andra kulturgeograferna Torra Friberg och Ann-Cathrine Åquist utifrån Torsten Hägerstrands tidsgeografiska modell.⁵

Rumsligt formade könsrelationer har varit ett forskningsområde som intresserat mig de senaste tio åren. 1985 startade vi, en forskargrupp på dåvarande Arbetslivscentrum, projektet Kvinnor i strukturomvandlingen som handlade om triaden rum, klass och kön.⁶ Vi fann att kvinnor och män möter väsentligt skilda arbetsmarknadsvillkor när de förlorat sina arbeten, även när de befinner sig på samma lokala arbetsmarknad, men att dessa skilda villkor även varierar från plats till plats. Våra resultat styrkte

tesen om att kön är en strukturerande faktor i arbetslivet och att denna strukturering varierar regionalt.⁷ Dessa resultat om såväl en könsmässig som rumslig arbetsdelning blev utgångspunkt för det fortsatta arbetet.

Rumslig specialisering

Doreen Masseys bok *Spatial Divisions of Labour* fick en avgörande betydelse för våra studier om hur och varför könsrelationer varierar från plats till plats.⁸ Massey menar att industriell omstrukturering förändrar den könsmässiga efterfrågan på arbetskraft. Hon konstaterade att könsfaktorn är en viktig aspekt i ett företags lokaliseringsbeslut, genom att olika former av könsrelationer attraherar olika typer av ekonomiska verksamheter. I gruvsamhällen har t. ex. de traditionella könsrelationerna inneburit att kvinnor blivit en speciellt attraktiv arbetskraft för legotillverkning. Massey menar vidare att det speciellt är i perioder av ekonomisk omvandling som kvinnornas situation förändras. Det är då den rådande könsstrukturen på lokal och regional nivå upplöses och ersätts av en ny.

Enligt den brittiska kvinnoforskaren och sociologen Sylvia Walby, som studerat könsstrukturen på den engelska arbetsmarknaden under 1900-talet, är relationerna mellan män och kvinnor inte fastlagd en gång för alla och inte heller generell för industrivärlden eller ens för en nation.⁹ Genom att ta stöd i Masseys teori visar Walby hur könsstrukturen på olika lokala arbetsmarknader förändrats under 1900-talets strukturförändringar i Storbritannien. Under omvandlingsperioder aktiverades kampen om sysselsättningen mellan yrkesgrupper och mellan den manliga och den kvinnliga arbetskraften. När väl omvandlingen avstannat och arbetsfördelningen mellan könen fixerats, var den relativt resistent mot förändringar fram till nästa omvandlingsperiod. På så vis bidrar den rumsliga specialiseringen av könsrelationerna till regionala skillnader i arbetsmarknadens könsstruktur, såväl inom landet som internationellt.

Maktrelationer och rumsliga analyser

Massey beskriver den ekonomiska förändringen i termer av investeringsomgångar. För varje

investeringsomgång aktiverades könskampen utifrån den könsstruktur som formats av föregående investeringsomgång. Den rådande arbetsdelningen mellan könen i varje enskild region är därmed resultat av antalet investeringsomgångar i regionen. Att olika regioner uppvisar skilda typer av arbetsdelning mellan könen beror alltså på antalet omstruktureringar inom ekonomin. Jordbruksbygder, gamla industriella kärnområden respektive utpräglade tjänste- och servicesamhällen har sina specifikt utformade könsstrukturer beroende på hur många strukturella förändringar de genomgått.

En region uppvisar sålunda flera lager av investeringsomgångar som skildrar en historisk utveckling från jordbruksamhälle över industrisamhälle till ett modernt service- och tjänstesamhälle. När ett ekonomiskt system övergår till ett annat förändras också könsrelationerna. Men en historisk tröghet leder till att varje nytt systemet bevarar vissa kvarlevor från det tidigare systemet. Könskontrakten är sega strukturer, utformade utifrån näringslivsstrukturen i lokalsamhället och de ändras inte i en handvändning.

I ett traditionellt familj jordbruk har kvinnorna en roll i produktionen. När detta system övergår till ett industrijordbruk med t. ex. ensidig spannmålsodling har kvinnorna istället sin försörjning inom omsorgs- och servicesektorn. Livsmedelsproduktion och servicearbete är en vanlig kombination i moderna jordbruksbygder.

Den kris som uppstår när utkomstmöjligheterna inom den offentliga sektorn minskar drabbar kvinnor generellt. Men krisen löses på olika sätt beroende på hur de lokala könskontrakten ser ut i övrigt. Återtar kvinnorna i jordbruksbygderna sin roll i lantbruksföretaget eller startar de en kompletterande produktionsenhet? Eller kommer den offentliga sektorns neddragningar att även slå ut de mindre familj jordbruken som inte kan överleva enbart på vad livsmedelsproduktionen ger?

Denna regionala specialisering av könsrelationer innebär att det inte går att utan vidare överföra jämställdhetskrav som är angelägna för kvinnor i storstaden till kvinnors behov i den lilla tätorten och på landsbygden. Till det-

ta bör vi även lägga en etnisk dimension, där olika etniska gruppers jämställdhetskrav måste formuleras i sin egen kontext.¹⁰

Rumsliga analyser kan vidareutveckla förklaringen av könsrelationer genom att kombinera en universell teoribas med en analys av skillnader. Samtidigt kan olika maktrelationer identifieras, där även kvinnor kan tillskrivas makt och ansvar över sitt handlande. Det är nämligen i den lokala och regionala analysen som intressekonflikter och maktkamp blir tydliga. Lokal och regional forskning handlar därför om att identifiera dessa konflikter och belysa de lokala orsakerna bakom och konsekvenserna av dessa.

Välfärdssystem i Västeuropa

För att utveckla studier om kvinnors villkor i ett geografiskt sammanhang, dvs regionala skillnader i kvinnors och mäns vardagsliv och arbetsliv i olika länder, regioner och lokalsamhällen, har vi bildat ett europeiskt nätverk av forskare kring ett gemensamt projekt "Gender relations in Europe". Detta projekt är en komparativ studie av könsrelationerna i Västeuropa. Syftet är att både empiriskt och teoretiskt analysera orsakerna till de skillnader som existerar mellan länder och mellan regioner inom en nation. En målsättning är att publicera en kommenterande atlas över dessa skillnader¹¹.

Nätverket syftar till att analysera skillnader som kan relateras till olika former av välfärdssystem i Västeuropa. Villkoren för kvinnor skiljer sig kraftigt mellan olika länder. I vissa länder är hemmafrukontraktet dominerande. I andra länder är tvåförsörjarkontraktet normen.

Men skillnader kan vi finna också inom länder och politiska system. Könsrelationerna kommer ofta till uttryck på en regional eller lokal nivå. Den regionala nivån utgör därför projektets huvudsakliga fokus. För Sveriges del kommer det att handla om en jämförelse mellan olika kommuner och mellan tätorter och glesbygder. I den svenska delstudien analyseras regionala skillnader inom vardagslivet, samhällslivet och arbetslivet. Inom dessa tre områden analyseras dels de specifikt formade villkor för deltagande som finns inbyggt i de lokala samhällena och dels de vardagliga handlingar som utförs i dessa.¹²

Nätverket har också ambitionen att skapa uppmärksamhet kring behovet av könsmedveten statistik, det räcker till exempel inte bara att dela upp traditionella uppgifter för män och kvinnor, det handlar också om att presentera nya typer av uppgifter. Det behövs tillgång till statistik som är uppdelad på detaljerad rumslig nivå, eftersom nationella genomsnitt döljer regionala variationer och det behövs statistik som gör det möjligt att analysera relationerna och skillnaderna såväl mellan könen som mellan olika grupper av kvinnor respektive män.

På spaning efter lokala patriarkat

Den internationella studien utgår från de sex olika former av patriarkala relationer som Walby identifierat inom arbetsliv, familjeliv, politik, kulturinstitutioner, sexualitet och våld.¹³ Walby menar att det är viktigt att analysera dessa former var för sig eftersom de i viss utsträckning kan verka oberoende av varandra. I praktiken samverkar de naturligtvis.

Patriarkatet låter sig dock inte utan vidare mätas eller studeras. Vi måste översätta patriarkatet med något som vi kan studera. Om vi ska leta efter patriarkatets regionala variationer måste vi söka efter dess efterlämningar. För mig är patriarkatet en ideologi och föreställning – en världsbild – och dess efterlämningar blir därför det som uppfattas som kulturellt sanktionerade självklarheter, d.v.s. självklara handlingar och arbetsdelningar. Men inte heller självklarheterna kan vi undersöka utan ytterligare preciseringar.

I forskarnätverket har det skandinaviska könskontraktsbegreppet kommit att erbjuda en ansats till förklaring av de könsrelationer som kan identifieras på den regionala nivån.¹⁴ Vi kan alltså säga att självklarheterna visar sig som lokalt utformade könsrelationer (könskontrakt) som bestämmer vad kvinnor och män får, bör och anses kunna göra. Kontrakten hålls vid liv i vardagliga handlingar och får därför en lokal prägel. Patriarkatet kan på lokal nivå alltså spjälkas upp i olika former av könsrelationer som anger hur stor skillnaden mellan män och kvinnor ska vara och vad som uppfattas som självklara handlingar för män respektive kvinnor. Min hypotes är att dessa

självklarheter har olika utformning i jordbruksbygder, skogsbygder, bruksorter, storstäder, residensstäder, tjänsteorter, universitetsorter mm. trots att vi har en internationaliserad och globaliserad tillvaro med omfattande omflyttning. Men det är samtidigt viktigt att inte schablonisera. I varje region finns det på samma gång flera olika former av könsrelationer, även om det är någon eller några former som sanktioneras av det lokala samhällslivet.

Könskontrakten och -relationerna är inte något som bara är. Det är något som upprätthålls och hålls vid liv. Handlingar som vid första anblicken kan tyckas identiska, kan vara resultat av vitt skilda könskontrakt. Ibland är en livsstrategi resultatet av eget val, i andra sammanhang kan samma livsstrategi vara den enda som står till buds.¹⁵ Valfärdssektorns omfattning och organisering utgör en av de viktigaste faktorerna för hur könskontrakten utformas och omformas.¹⁶

Regioner för kvinnor och män?

När jag talar om välfärden i ett regionalt sammanhang menar jag hur ekonomiska resurser fördelas, hur väl den sociala infrastrukturen är utbyggd samt vilka formella och informella skyddsnät som existerar. Utbyggnaden av välfärdssystemet har varit en god regionalpolitik, inte minst för kvinnor. Den har utjämnat skillnader i vardagsvillkoren och förbättrat kvinnors möjlighet till goda levnadsförhållanden. Men trots detta finns avgörande skillnader i hur välfärdssystemet löser vardagslivsproblemen för enskilda män och kvinnor i olika lokala samhällen. Tillgången till offentlig barnomsorg och äldreomsorg varierar mellan olika kommuner, även om det utfärdas centrala direktiv för hur denna service ska utformas.¹⁷

Detta tar sig uttryck i olika demografiska handlingsmönster, såsom skillnader i fertilitetstal, giftermålsfrekvens, hushållsstruktur och migration. Även i ett så homogent land som Sverige finns det regionala skillnader när det gäller parbildning och barnafödande, till exempel vid vilken ålder vi bildar par och får barn. Höga födelsetal kan både vara resultat av ett kvinnoförtryckande könskontrakt och ett tillåtande könskontrakt. Ett talade exem-

pel på det är att Irland och Sverige är de länder som i början av nittio-talet hade de högsta födelsetalen i Europa.¹⁸

Kvinnor och reducerad arbetstid

Den största regionala variationen uppvisar dock migrationsströmmarna. Generellt flyttar unga kvinnor mer än unga män och de flyttar till större städer. Stor omflyttning bland kvinnor kan antingen vara resultat av ett könskontrakt som möjliggör ett fritt val eller uttryck för ett kontrakt där få val är möjliga. Kanske kan man säga att kvinnor flyttar mellan olika könskontrakt. En del flyttar till storstaden för att få del av ett metropolitiskt könskontrakt, medan andra flyttar till landsbygden för att leva i det kontraktet.

Inom arbetslivet kan könskontrakten analyseras genom kvinnors arbetsmarknadsbeteende, som antingen kan vara en reaktion på en stark könssegregering eller uttryck för en könsberoende arbetsmarknadsstruktur. Varför arbetar en stor del av den kvinnliga arbetskraften på deltid? Finns det ingen heltid att få? Finns det ingen barnomsorg som passar, eller väljer kvinnor trots detta att reducera sin avlönade arbetstid?

Inom samhällslivet kan det lokala könskontraktet studeras som graden av kvinnligt deltagande i beslutande församlingar i län, kommuner och kommundelsnämnder, förekomst av aktiva kvinnoorganisationer, ansvarsfördelning mellan män och kvinnor inom olika politikområden. Kvinnors aktiva deltagande i lokalpolitiken, eller bildandet av aktionsgrupper, kan antingen vara ett uttryck för delaktighet och samhörighet i lokalpolitiken, dvs ett jämlikt könskontrakt eller en motreaktion mot en rådande manlig maktstruktur.

Traditionell geografi kan kritiseras för att inte problematisera könsskillnaderna när det gäller regionala och rumsliga analyser. Men traditionell könsteoretisk forskning kan samtidigt kritiseras för att den inte tar hänsyn till rumsliga variationer utan diskuterar patriarkala system som universella.

Men den faktiska situationen är den att vi finner stora nationella skillnader, även om vi håller oss inom Europa. Det är kanske inte så

konstigt med tanke på att kvinnors villkor och relationen mellan män och kvinnor är så beroende av de offentliga systemen, av den nationella välfärdsmodellen och av den ekonomiska och familjemässiga politik som bedrivs. Men nationella analyser av välfärdssystemen är inte de enda relevanta jämförelserna. Simon Duncan använder begreppet nationsfetishism för studier som enbart analyserar välfärdsstatmodeller utifrån nationella former.¹⁹ Visserligen kan det vara viktigt att skilja mellan olika nationella system, t.ex. olika välfärdssystem, eftersom det är på den nationella nivån som många beslut fattas, lagar stiftas och utbildningssystem och arbetsmarknadsåtgärder fastställs. Men det är inte bara mellan nationer som könsskillnaderna visar sig. Vi kan också finna stora skillnader mellan olika regioner inom samma land, med samma politiska system och samma välfärdsmodell.²⁰ Tänk t.ex. på skillnaden mellan norra och södra Italien, mellan Norrland och Mälardalen i Sverige eller mellan landsbygdsområden och storstadsområden, speciellt i länder som England och Frankrike. Det är på den lokala nivån som vardagslivet utspelar sig och där de nationella målen och välfärdsmodellerna omformuleras och kombineras med lokala traditioner och kulturer. De nationellt utformade välfärdsmodellerna är därför bara en yttre ram som de lokala och individuella strategierna utformas inom. Dessa yttre ramar är inte heller uteslutande nationellt utformade. I allt högre grad formas de ekonomiska och politiska ramarna av övernationella och internationella beslut, vilket blir allt tydligare genom EU:s ekonomiska konvergenskrav av medlemsländernas statsbudgetar.

Det vardagliga livet formar könsidentiteten

Regioner skär genom nationsgränser. Könskontrakten i jordbruksbygder i olika delar av Europa kan ha mer gemensamma drag än de har med de industrialiserade regionerna i de egna länderna, förutsatt att de har ett liknande jordbrukssystem. Men att tala om jordbruksområden, skogsbygder eller industriområden är för grova mått. Det är en avgörande skillnad mellan områden som domineras av

mindre familj jordbruk med mjölkproduktion i svenska mellanbygder och områden som domineras av intensiv spannmålsodling på stora jordbruksföretag i södra Sverige. Vi kan heller inte slå samman samhällen med kvinnodominerad livsmedelsindustri, t.ex. i Skåne och på Västkusten och samhällen med mansdominerad stålindustri i en enda industrikategori. Var och en har sin form av könskontrakt.

Skillnader i näringslivet samverkar till stor del med kommunalpolitiska strategier och beslut. Men det finns också andra lokala och regionala regelsystem och kulturella traditioner som omformar och omdefinierar de mer generella systemen. På detta sätt byggs lokala könsrelationer upp utifrån en integration av generella och specifika förhållanden inom vardagslivet, samhällslivet och arbetslivet. Sammantaget bildar det lokala näringslivet, den geografiska resursbasen, den politiska samhällsorganisation och de sociala traditionerna platsbundna könskontrakt.²¹

Den socialt formade könsidentiteten som utformas i det vardagliga livet blir därmed delvis regionalt specifik och varierar mellan olika samhällen och kulturer, mellan kvinnor i storstäder och på landsbygd/glesbygd, mellan kvinnor med olika etnisk/nationell bakgrund, mellan kvinnor i olika åldrar och mellan kvinnor i olika livsformer. Hur kvinnors identitet skiljer sig mellan olika livsformer har bl. a. Torra Friberg beskrivit i sin avhandling om kvinnors anpassningsstrategier i tid och rum.²¹ Hushållsarbetets betydelse för kvinnor som växt upp i olika tidsperioder har bl.a. beskrivits av Ann-Cathrine Äqvist.²¹

Rum med utsikt

Hur stora är de regionala skillnaderna? Finns det lokala könskontrakt som är jämlika? Finns det över huvudtaget olika lokala könskontrakt? Är de i så fall geografiskt och rumsligt betingade eller är det uteslutande klassmässiga skillnader som framträder som ett rumsligt mönster? Det vet jag inte. Det är just dessa frågor som det beskrivna projektet ska besvara. Vad som är uppenbart är att det finns ett regionalt mönster när det gäller familjebildning, barnafödande, deltagande på arbetsmarknaden och politiskt

Ruth Orkin, *American Girl in Italy*, 1951.

engagemang och representativitet. Uppgiften i projektet är att pröva om dessa skillnader kan förklaras med lokalt utformade könskontrakt. Denna frågeställning är dubbelbottnad. Den ena frågan gäller om dessa förhållanden kan analyseras som *könskontrakt*. Den andra frågan gäller om de skillnader som kan identifieras är uttryck för *lokala* kontraktsformer. Kanske kan de regionala analyserna leda till upptäckten av nya former av könsrelationer som förnyar eller förändrar teorin om relationerna mellan könen.

Jag tror ändå att en regional analys kan vara en nyckel till att förstå skillnader i könsrelationer och ojämlikheter. Ta exemplet med heltidsarbete. Är andelen heltidsarbetande kvinnor alltid ett mått på större jämlikhet, lägre grad av patriarkalt förtryck och ett friare liv för kvinnor? Betyder ökad kvinnlig förvärvsfrekvens alltid en ökad kvinnofrigörelse eller kan den i vissa sammanhang vara ett tecken på försämrade ekonomiska villkor generellt och ökad arbetsbelastning för kvinnor? I regioner med låga inkomster krävs två heltidsarbetande för att försörja en familj. Där kan samtidigt hela arbets-

bördan för det obetalda omsorgsarbetet vara kvinnornas. I andra regioner är heltidsarbetet ett mått på en jämnare könsfördelning, såväl av avlönat som oavlönat arbete. På motsvarande sätt måste deltidsarbetet förstås utifrån om det på den lokala arbetsmarknaden enbart erbjuds deltidsarbeten för kvinnor, eller om det är en av flera möjliga anställningsförhållanden.

Regionalpolitiken är ett område som kan påverka kvinnors och mäns relationer på arbetsmarknaden.²⁴ Till synes könsneutrala politiska beslut kan få avgörande könsmässiga konsekvenser. Satsningar på krislösningspaket för kommuner och regioner som drabbas av nedläggningar och strukturkriser leder ofta till direkta könsmässiga förändringar på den lokala arbetsmarknaden. Ersättningsindustrier ger inte sällan arbetstillfällen till andra än de som drabbats av nedläggningar. Ibland är dessa ersättningsindustrier kvinnoarbetsplatser. Men regionalpolitiken har också direkta syften att förändra könsstrukturen på en lokal eller regional arbetsmarknad. Villkoren för att ett företag skall få lokaliseringstöd har ofta varit förknippat med krav på jämn könsfördelningen

bland de anställda.²⁵ Utlokaliseringar av tjänsteföretag eller delar av företag till kommuner i glesbygd förändrar på ett påtagligt sätt vardagsvillkoren och utsätter de traditionella könskontrakten för nya utmaningar.

Jag tror att det, till följd av en framväxande könsanalyserande samhällsgeografi, finns goda utsikter att rumsliga och regionala analyser kan bidra såväl till ämnesutvecklingen inom samhällsgeografin som till nya förklaringsmodeller kring kvinnors och mäns varierande villkor i samhället och på arbetsmarknaden.

NOTER

- ¹ Rummet, platsen är en viktig utgångspunkt för feministisk/geografisk analys. Rummet speglar könsstrukturen, vilket innebär att beteende och rum är ömsesidigt beroende av varandra. Många feministiska geografer pläderar också för det sociala platsbegreppet istället för det fysiska rumsbegreppet, se t.ex. Rose, Gillian, *Feminism and geography: the limits of geographical knowledge*. Polity Press, Cambridge, 1993.
- ² Kärleksdikter i urval av Per Wästerberg, Bonniers, sid. 61, 1995.
- ³ Massey, Doreen, *Space, place and gender*, Polity Press, London, 1994. Se även Tollefen Altamirano, Aina, Platserns identiteter lika föränderliga om individers, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 2-3, sid 112-113, 1995, där Masseys bok recenserar.
- ⁴ I könsanalyserande studier betyder det att det inte är den geografiska ytan, utan den socialt skapade platsen som är huvudintresset.
- ⁵ Se Friberg, Tora, *Kvinnors vardag. Om kvinnors arbete och liv. Anpassningsstrategier i tid och rum*, Lund University Press, Lund, 1990 och Aqvist, Ann-Cathrine, Tidsgeografi i samspel med samhällsteori. *Meddelande från Lunds Universitets geografiska institutioner. Avhandlingar 115*. Lund University Press, 1992.
- ⁶ Forskargruppens medlemmar var, förutom jag själv, Lena Gonäs, Ewa Gunnarsson och Märit Röger.
- ⁷ Se Forsberg, Gunnel, *Industriomvandling och könsstruktur. Fallstudier på fyra lokala arbetsmarknader*. Geografiska regionstudier nr 20. Kulturgeografiska institutionen, Uppsala, 1989, Forsberg, Gunnel, 'Kvinnor och män i arbetslivet'. I Acker J. m. fl., *Kvinnors och mäns liv och arbete*, SNS Förlag, Stockholm, 1992, Gonäs, Lena, *En fråga om kön. Kvinnor och män i strukturomvandlingens spår*. Arbetslivscentrum, Stockholm, 1989, Gonäs, Lena, *Industriomvandling i välfärdsstaten*, Forskningsrapport 62, Arbetslivscentrum, Stockholm, 1991, Gunnarsson, Ewa, *Att våga våga jämnt! Om kvalifikationer och kvinnliga förhållningssätt i ett tekniskt industriarbete*, Tekniska högskolan i Luleå, Doktorsavhandling 157 D, 1994 samt Röger, Märit, *Doroteas kvinnor. Den lokala arbetsmarknadens funktionssätt i ett ekonomiskt-historiskt perspektiv*. Arbetsrapport i Strukturomvandlingsprojektet, Arbetslivscentrum, Stockholm, 1986.

- ⁸ Massey, Doreen, *Spatial Divisions of labour. Social structures and the geography of production*, Critical Human Geography, Macmillan Education, London, 1984.
- ⁹ Walby, Sylvia, *Patriarchy at Work*. Polity Press, Cambridge, 1986.
- ¹⁰ Vid kulturgeografiska institutionen i Uppsala utvecklas för närvarande en analys av kombinationen av rum, gender och etnicitet, av bl a Irene Molina och Mekonnen Tesfahuney.
- ¹¹ För geografer är karteringar ett viktigt instrument, både som analysmetod och som presentationsmetod. Se vidare Forsberg, Gunnel Kvinnospår i geografin, *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift*, nr 21, sid 3-21, 1995.
- ¹² Se vidare Forsberg, Gunnel, Kvinnor och regional rättvisa, *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift*, nr 20, sid 88-100, 1995.
- ¹³ Walby, Sylvia, Methodological and theoretical issues in the comparative analysis of gender relations in Western Europe, *Environment and Planning A* vol 26, 1994.
- ¹⁴ Duncan, Simon, Theorising differences in patriarchy, *Environment and Planning A* vol 26 p 1177 – 1194, 1994.
- ¹⁵ Se vidare Aqvist, 1992, a.a. och Friberg, 1990, a.a.
- ¹⁶ För en analys av lokala och regionala konsekvenser av välfärdssamhällets förändring och krackelering, se Gonäs, Lena, Johansson, Susanne & Svärd, Ingert, *Vad händer med kvinnors arbete när offentliga sektorn skär ner?* Forskningsrapport, Arbetslivsinstitutet, Stockholm, 1995. samt Almqvist, Annika m fl, *Mitt i nittioalet. Kvinnor, identitet och boende*, Meyer Information & Förlag AB, Gävle, 1996.
- ¹⁷ Barnomsorgens lokala utformning har beskrivits i en kulturgeografisk avhandling: Dahlström, Margareta, *Service Production. Uneven development and Local Solutions in Swedish Child Care*. Geografiska regionstudier nr 26, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala, 1993.
- ¹⁸ Sveriges födelsetal har dock de senaste åren sjunkit igen.
- ¹⁹ Duncan, Simon, Theorizing European Gender Systems, *Journal of European Policy*, nr 5(4), p 263-284, 1995.
- ²⁰ Se t ex Perrons, Diane, Gender Inequalities in Regional Development, *Regional Studies*, 29.5, pp 465-476, 1995.
- ²¹ Därutöver finns naturligtvis ytterligare områden som består av lokalt formade könsrelationer, såsom inom hushåll, sexualitet och kultur. Dessa ämnen behandlas dock inte i nuvarande studie.
- ²² Friberg, 1990, a.a.
- ²³ Aqvist, Ann-Cathrine, *For love and not for money" – om hushållsarbete*. Paper till Nordiske Geografers Forenings seminar, januari 1992. Avdelning för samfunnsgeografi, Universitet i Oslo 1992.
- ²⁴ Sundin, Elisabet, Kvinnors liv och arbete och regional utveckling – en mångtydig bild. I: Kvinnor och regional utveckling, *NordREFO* 1989:1, 1989, och Friberg, Tora, 1993, *Den andra sidan av myntet – om regionalpolitikens enögdhet*. Underlag för den regionalpolitiska propositionen. Glesbygdsmyndigheten, Östersund.
- ²⁵ Ohlsson, Brita & Sundin, Elisabet, *Könskvotering i regionalpolitiken*, ERU, Industridepartementet, Ds 1990:54, Allmänna Förlaget, Stockholm, 1990.

LITTERATUR

- Almqvist, Annika m fl, *Mitt i nittioalet. Kvinnor, identitet och boende*, Meyer Information & Förlag AB, Gävle, 1996.
- Dahlström, Margareta, *Service Production. Uneven development and Local Solutions in Swedish Child Care*. Geografiska regionstudier nr 26, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala, 1993.
- Duncan, Simon, Theorising differences in patriarchy, *Environment and Planning A* vol 26, pp 1177 – 1194, 1994.
- Duncan, Simon, Theorizing European Gender Systems, *Journal of European Policy*, nr 5(4), p 263-284, 1995.
- Forsberg, Gunnel, 'Kvinnor och män i arbetslivet'. I Acker, Joan m. fl., *Kvinnors och mäns liv och arbete*, SNS Förlag, Stockholm, 1992.
- Forsberg, Gunnel, *Industriomvandling och könsstruktur. Fallstudier på fyra lokala arbetsmarknader*. Geografiska regionstudier nr 20. Kulturgeografiska institutionen, Uppsala, 1989.
- Forsberg, Gunnel, Kvinnor och regional rättvisa, *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift*, nr 20, sid 88-100, 1995.
- Forsberg, Gunnel, Kvinnospår i geografin, *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift*, nr 21, sid 3-21, 1995.
- Friberg, Tora, *Den andra sidan av myntet – om regionalpolitikens enöghet*. Underlag för den regionalpolitiska propositionen. Glesbygdsmyndigheten, Östersund, 1993.
- Friberg, Tora, *Kvinnors vardag. Om kvinnors arbete och liv. Anpassningsstrategier i tid och rum*, Lund University Press, Lund, 1990.
- Gonäs, Lena, *En fråga om kön. Kvinnor och män i struktur- och omvandlingens spår*. Arbetslivscentrum, Stockholm, 1989.
- Gonäs, Lena, *Industriomvandling i välfärdsstaten*, Forskningsrapport 62, Arbetslivscentrum, Stockholm, 1991.
- Gonäs, Lena, Johansson, Susanne & Svärd, Ingert, *Vad händer med kvinnors arbete när offentliga sektorn skär ner?* Forskningsrapport, Arbetslivsinstitutet, Stockholm, 1995.
- Gunnarsson, Ewa, *Att våga väga jämnt! Om kvalifikationer och kvinnliga förhållningsätt i ett tekniskt industriarbete*, Tekniska högskolan i Luleå, Doktorsavhandling 157 D. 1994.
- Massey, Doreen, *Space, place and gender*, Polity Press, London, 1994.
- Massey, Doreen, *Spatial Divisions of labour. Social structures and the geography of production*, Critical Human Geography, Macmillan Education, London, 1984.
- Ohlsson, Brita & Sundin, Elisabet, *Könskvotering i regionalpolitiken*, ERU, Industridepartementet, Ds 1990:54, Allmänna Förlaget, Stockholm, 1990.
- Perrons, Diane, Gender Inequalities in Regional Development, *Regional Studies*, 29.5, pp 465-476, 1995.
- Rose, Gillian, *Feminism and geography: the limits of geographical knowledge*. Polity Press, Cambridge, 1993.
- Röger, Märta, *Doroteas kvinnor. Den lokala arbetsmarknadens funktionssätt i ett ekonomiskt-historiskt perspektiv*. Arbetsrapport i Strukturomvandlingsprojektet, Arbetslivscentrum, Stockholm, 1986.
- Sundin, Elisabet, Kvinnors liv och arbete och regional utveckling – en mångtydig bild. I: Kvinnor och regional utveckling, *NordREFO* 1989:1, 1989.
- Tollefen Altamirano, Aina, Platsers identiteter lika förändrliga som individers, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 2-3, sid 112-113, 1995.
- Walby, Sylvia, Methodological and theoretical issues in the comparative analysis of gender relations in Western Europe, *Environment and Planning A* vol 26, 1994.
- Walby, Sylvia, *Patriarchy at Work*. Polity Press, Cambridge, 1986.
- Wästerberg, Per, *Kärleksdikter i urval*, Bonniers, 1995.
- Åqvist, Ann-Cathrine, *For love and not for money" – om hushållsarbete*. Paper till Nordiske Geografer Forenings seminar, januari 1992. Avdelning för samfunnsgeografi, Universitet i Oslo 1992.
- Åqvist, Ann-Cathrine, Tidsgeografi i samspel med samhällsteori. *Meddelande från Lunds Universitets geografiska institutioner. Avhandlingar 115*. Lund University Press, 1992.

SUMMARY

This article presents a framework for analysing spatially formed gender relations. On the same labour market the opportunities for men and women who have been laid off from their work place differ. But these gender-related opportunities also vary from place to place; gender constitutes different labour market structures in different local contexts. In a European network; *Gender Inequality and the European Regions*, researchers from different countries in Europe have come together in order to develop an understanding of geographically related gender relations and conditions. The aim is to publish an *Atlas of Gender Relations in Europe*, which can illustrate and analyse regional differences in the everyday lives of women and men. One major focus is to analyse the way different forms of welfare systems shape the contexts in which women are living. One framework used is the six dimensions of patriarchy identified by Sylvia Walby. The Swedish study within this project compares domestic, working and political life in various districts and communities. Within the three spheres mentioned both the form of local gender relations and the every day actions will be examined. The Scandinavian concept of the gender contract has become one important issue in the project. Are there locally constructed gender contracts? We assume that there are, since these contracts are maintained by men and women locally.

Gunnel Forsberg
Kulturgeografiska institutionen
Uppsala universitet
Norbyvägen 18 B
S-752 36 Uppsala